

Inledning / Introduction / Innledning

Rummet i historien

Upptäckten av världen, intresset för miljöbetingelsernas och de rumsliga förhållandenas betydelse för människan, har lett till en ny, fördjupad, förståelse av historisk förändring. Livaktig forskning sker numera inom till exempel miljöhistoria och global historia, som belyser transnationella interaktioner och hur de lokala samhällena kan infogas i en global kontext. Denna rumsliga vändning innefattar ett intresse för spatiala förhållanden, resor, kontakter, handel, miljöförändringar etc., hur skeendena påverkas av den rumsliga inramningen och går ut över det snäva lokala rummet.

Som tänkande varelse ingår människan i rummet. Erfarenheterna av världen är en källa ur vilken hennes medvetande hämtar näring. Människan tänker med sin värld. En förståelse av en historisk situation, eller idéer i historien, kan därför inte bara inrikta sig på det mänskliga medvetandet i sig, utan också världen omkring detta medvetande. Inte bara texter, idéer, traditioner och kulturer leder till historisk förändring, utan också kroppen, miljön, rummet och tingen omkring oss, såsom dimensioner, topografi, logistik, byggnader och kommunikationsvägar. Vi relaterar till hemma och borta, inne och ute, existerande och icke-existerande. En grundläggande instinkt är territorialitet, att definiera ett territorium och sätta ut gränser. Resor in i okända geografier förändrar vår spatiala uppfattning och förståelse, och utvecklar sambandet mellan det mentala rummet och det verkliga rummet.

Denna rumsliga anknytning återfinns bland denna årgångs artiklar, liksom ett undertema om tänkandets och handlandets spatiala förankring. Flera av artiklarna binds också samman av andra gemensamma underteman. Pasi Ihalainen (Jyväskylä) spårar i sin introduktion ett tema om politisk kultur, medan Per Pippin Aspaas (Tromsø) fångar ett underliggande tema kretsande kring språkliga strategier. I allt

handlar det om åtta artiklar skrivna på tre språk av forskare från fem olika länder som på olika sätt ger exempel på spatiala teman:

Diskurs. Spansksfilologen RANDI LISE DAVENPORT (Tromsø) framför i sin artikel, med fokus på den spanska barocken, bland annat en tolkning av benediktinermunken Benito Jerónimo Feijoo's *Teatro crítico universal* (1726–1740), ett verk som består av inte mindre än 118 diskurser. "Discurso" som just betyder att gå från en plats till en annan, och som jesuiten Baltasar Gracián menade karakteriserade den spanska snilleförmågan (*ingenio*). I den spanske guldålderspoeten Francisco de Quevedo's *El mundo por de dentro* (1612) – om världen från insidan – vandrar berättaren omkring på världens gator och låter sina sinnen vägleda honom tills han möter en gammal man som säger att han ska visa honom världens huvudgata, vilket närmare bestämt är "Hycklerigatan". Den gamle mannen, som kallas för *Desengaño*, den som visar världen som den är, förklarar hur våra sinnen förbryllar oss, hur ögat tycker sig se fjärran berg som blå och stora föremål som små. Sinnena ger inte någon direkt tillgång till verkligheten som den verkligen är, utan förnuftet måste korrigera våra intryck från världen. Här finns ett sökandet efter tingens sanna natur, dess moraliska natur – en moralisk epistemologi.

Kroppen. Historikern VILLE SARKAMO (Jyväskylä) studerar ära, manlighet och kroppslighet bland svenska officerare under det tidiga 1700-talet, och spårar ett ideal av en homosocial maskulinitet hos den karolinska krigaren. Man skulle uppvisa mod på slagfältet som tog sig påtagliga fysiska, kroppsliga uttryck, såsom krigsskador, kroppsskador, märken efter slag och hugg. Det blev en fysisk kultur av handlingar, inte av ord.

Topoi. Grecisten JOHANNA AKUJÄRVI (Lund) har tittat närmare på paratexter, det vill säga förord, dedikationer och andra kringtexter, till svenska översättningar av grekisk och romersk litteratur under 1700-talets första hälft. Översättningarna, menade man, kunde ha en lärande, pedagogisk funktion för det uppväxande släktet, som till exempel historieskildringar, läroböcker för studenter eller andra moraliskt uppbyggliga texter. De kunde också vara fråga om poetiska texter som kunde utgöra ett redskap för det svenska språkets och poesins utveckling. Dessa paratexter utmärker sig genom bestämda *topoi*, platser, där särskilt det topos som betonade översättningarnas nytta utmärkte sig.

Kartor. Historikern FRANZ REITINGER (Salzburg) följer Voltaires betjänt Sébastien G. Longchamp i hans karriär från upppassare till utgivare av kartor. Men det är inte bara en studie i en karritares karriär, utan handlar också om en människas vändning i livet från att ha varit en underordnad till att bli en självständig yrkesutövare. Voltaire själv hoppades att den upplyste kartografen skulle kunna utöka människornas medvetenhet bortom sitt eget ursprungs trängre horisont.

Kartografin skulle hjälpa oss att omtänka vår eurocentriska uppfattning och byta ut den mot en känsla för det globalas vidsträckta dimensioner.

Spatialitet. Kulturhistorikern ANNE ERIKSEN (Oslo) gör en närmare läsning av den norske historikern och antikvarien Gerhard Schønings *Beskrivelse over Dom-Kirken i Trondheim* (1762). I sitt verk dissekerar Schønning byggnaden och beskriver systematiskt alla delarna i just den ordning som de framträder för en besökare, i sin särskilda bestämda spatiala ordning. Vandringen, gåendet blir det första steget i hans metod. Schønning låter oss gå igenom byggnad i bokstavlig bemärkelse, varvid de sensomotoriska intrycken förvandlas till ord.

Resor. Litteraturvetarna ANNE FASTRUP (Köpenhamn) och KNUT OVE ELIASSEN (Trondheim) lyfter fram vissa teman i Denis Diderots *Supplément au voyage de Bougainville* (1772), vilken var en kommentar till Louis Antoine de Bougainvilles världsomsegling i slutet av 1760-talet. Mötet med Tahitis invånare väckte frågor kring befolkningspolitik och sexualitet. Det främmande blev en kontrast till den europeiska självförståelsen. Man finner hos reseskildrarna en epistemologisk strategi vari man sökte i det redan välkända det som kunde ge en kognitiv grund för att göra det nya och det främmande begripligt. För andra gången i världshistorien, efter upptäckten av Amerika, hade den västliga civilisationen upptäckt ett land utanför historien, Tahiti, isolerat från den övriga världen där den ursprungliga människan kunde studeras. Resan ut i den stora världen blir en resa in i den hemliga kulturen, in i det intima, sexualiteten och könet.

Utopi. Historikern JONAS AHLKOG (Åbo) ger en ny tolkning av den svenske entreprenören och swedenborgaren Carl Bernhard "Philonegros" Wadströms försök att etablera en utopi för frigivna slavar i Västafrika. Wadström var en hängiven abolitionist och engagerade sig i motståndet mot slavhandeln. Tidigare forskning har försökt visa på Wadströms swedenborgianska bakgrund, Ahlskog visar i stället att hans politiska texter måste förstås i anknytning till den brittiska antislaveridebatten, och att han använde sig av begrepp från klassisk politisk ekonomi i sitt argumenterande mot slavhandeln och för afrikansk civilisering.

Territorialitet. Historikern PETRI KARONEN (Jyväskylä), slutligen, utgår från själva slutpunkten för det långa svensk-finska 1700-talet – fredsfördraget i Fredrikshamn i september 1809. Då drogs en gräns mellan de två delarna, två territorier som sedan kom att gå skilda vägar. Karonen utvärderar de konsekvenser som detta fick för de två ländernas utveckling under 1800-talet. De territoriella förlusterna innebar ekonomiska och politiska utmaningar, tvingade fram åtgärder för att legitimera den sittande regeringen och för att orientera sig i en ny utrikespolitisk situation. I Sverige ställdes krav på förändringar, i Finland sökte man behålla det gamla systemet.

De två sistnämnda författarnas texter lades för övrigt fram vid den nordiska 1700-talskonferensen i Åbo den 2–4 oktober 2009 om det gemensamma 1700-talets historiska betydelse för de svenska och danska rikena. Då presenterades också den första nordiska volymen av *Sjuttonbunderatal* som ett samarbete mellan det svenska och det finska sällskapet för 1700-talsstudier. Nytt för detta nummer är att det norska sällskapet för 1700-talsstudier nu har anslutit sig till utgivningsprojektet. Per Pippin Aspaas, latinist ifrån Tromsø, går in som norsk redaktör och Gerd Karin Omdal, litteraturvetare i Trondheim, som recensionsredaktör. Ny huvudredaktör efter Jonas Nordin är undertecknad. Det är mycket tack vare Nordins publicistiska erfarenheter och kunnande som årsskriften numera har etablerat sig som en av våra viktigaste publikationer inom 1700-talsforskningen. På hans initiativ har årsskriften blivit nordisk och internationell. Liksom i förra årgången har vi en rik recensionsavdelning bestående av elva avhandlingsrecensioner och 27 övriga recensioner. Arbetet med den har letts av Kristiina Savin (Lund) i samarbete med Henrika Tandefelt (Helsingfors) och Gerd Karin Omdal (Trondheim).

Sjuttonbunderatal vill i framtiden fortsätta vara en tvärvetenskaplig tidskrift för möten över nationsgränser, en årsskrift som sammanför skilda forskningsmiljöer och som skapar förbindelser mellan olika ämnen och discipliner. Ett av de främsta syftena med att publicera vetenskapliga artiklar är att föra ut nya kunskaper och driva det vetenskapliga samtalet framåt. För att kunna höja kvaliteten på forskningen är det nödvändigt att understödja kommunikationen mellan olika forskningsmiljöer och gå in i flera samarbeten både nationellt och internationellt. För årsskriften *Sjuttonbunderatal* är det särskilt viktigt att kunna förmedla vår forskning ut över de nationella ramarna, uppmärksamma och göra tillgänglig den forskning som sker på andra håll. Norden har inte ett språk, utan flera, och de rymmer kulturella och historiska dimensioner som är unika. Denna språkliga diversitet bör speglas i årsskriften. Språket är vårt precisionsinstrument, vårt mikroskop och teleskop, ett oerhört kraftfullt medel att resonera med och föra ut sina upptäckter med. *Sjuttonbunderatal* syftar till att träda över de språkliga barriärerna, de politiska hindren och de rumsliga gränserna.

David Dunér

Political culture

With this volume, the Norwegian Society for Eighteenth-Century Studies joins its Finnish and Swedish counterparts for the first time in the publication of *Sjuttonbunderatal: Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies*. The internationalisation of the joint yearbook has taken further steps also in that the volume contains articles not only by Danish, Finnish, Norwegian and Swedish scholars, but also by an Austrian specialist on the history of cartography. An extensive review section is also included.

While it is to be expected that the fields and topics discussed in a refereed journal open to submissions from all disciplines are diverse, ranging this time from geography and spatiality to linguistic and literary studies, we can discern several articles which address issues highly relevant for the study of eighteenth-century political cultures, a field to which Nordic historians have contributed considerably during the last few years. The particular subthemes of political culture discussed here include the political dimensions of gender and reproduction, strategies used by individual authors to participate in current political debates, and attempts to solve problems following from a war and the loss of one half of the former realm.

VILLE SARKAMO's exploration of the links between honour, masculinity and the body in the worldview of early eighteenth-century Swedish military officers reveals ways of thinking that had obvious consequences for the political culture of the time. Sarkamo reconstructs the contemporary ideal of the masculine military man on the basis of petitions sent to the Diet, contrasts it with the realities of military life, and considers the implications of these for the attempts by officers to receive recognition for their deeds after the war. Similar thought patterns might probably be discovered among many members of the Diet as well, particularly given that officers constituted such a major part of the Swedish Noble Estate. Sarkamo illustrates that the predominant ideal saw an honourable masculine man as a fighter. While military life was based on actions and physicality rather than on words, the skilful use of words was essential for a success influence on the course of politics. When presenting their grievances to the Diet, the officers had to make use of rhetoric, and often did so by building on the above-mentioned ideal. In his article, Sarkamo analyses the logic and paradoxes of such a rhetorical style.

ANNE FASTRUP and KNUT OVE ELIASSEN, in contextualising Denis Diderot's *Supplément au voyage de Bougainville* (1772), take up an important new dimension that was emerging in European politics in the late eighteenth century, namely

the engagement of governments in the advancement of population growth. Diderot's interest in Tahitian sexual habits and reproduction was motivated less by a genuine willingness to understand the political functions of sexuality in that particular society than by the desire to discuss the ethical and economic questions of contemporary France: Diderot wanted to contribute to an ongoing debate on population politics and the connected power and welfare of the nation. His radical representation of reproduction as the primary political mission of the national community entailed the increasing inclusion of the matters of private life in political debates—a development that can be seen in numerous late eighteenth-century and early nineteenth-century parliamentary debates as well.

JONAS AHLKOG, for his part, provides a fresh reading of Carl Bernhard Wadström's abolitionist writings by placing them in the intellectual and political context of the Britain of the 1780s and 1790s, including that of parliamentary debates. Ahlskog wishes to read Wadström on the author's own terms instead of overemphasising the influence of Swedenborgian mysticism or other trends of Swedish thought on him. Wadström's benevolent abolitionism thus becomes relativised and its economic dimensions explicated: Ahlskog shows how Wadström wanted to reform both Europe and Africa in accordance with the contemporary Enlightenment ideals of civilisation and political economy, his goal being to advance trade between the two continents. This by no means meant that the two would have been regarded as equals.

Finally, PETRI KARONEN provides us with a detailed interpretation of the content and consequences of the peace treaty between Russia and Sweden in 1809, which concluded over six centuries of common history between Finland and Sweden. Karonen is particularly interested in how the two sides attempted to solve problems caused by the war and the consequent crisis of peace. He also includes a comparative perspective, arguing that the concrete problems met by the Finns as a consequence of the treaty were actually less complicated than those constitutional and economic questions which the Swedes faced after half of their former realm had been lost. While in Finland the structures and the traditionalist political discourse of the preceding Gustavian regime were consistently reinforced, in Sweden the formulation of a new form of government and an update of the language of politics became pressing concerns.

With his important article, Karonen synthesises much of the historiographical debate surrounding the bicentennial of the division of the Swedish realm. The bicentennial provided one of the themes of the Nordic Conference for Eighteenth-Century Studies in Turku in October 2009 as well. Both Ahlskog's and

Karonen's articles are based on papers originally submitted to that conference, the successors of which will hopefully prove to serve as forums for the presentation of further contributions to the history and culture of the common eighteenth century of the Nordic countries.

Pasi Ihalainen

Språklige strategier

Sjuttonhundratal startet i 2004 som det svenske Sällskapet för 1700-talsstudiers årbok. Tidsskriftet etablerte seg raskt som en mye brukt publikasjonskanal for artikler og bokmeldinger, skrevet primært av svenske forskere innen ulike disipliner. I tillegg bidro også noen forskere fra nabolandene. Til årgang 2009 kom det finske 1700-tallsselskapet med i redigeringen, og innføringen av undertittelen *Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies* signaliserte ambisjonen om å bli et tidsskrift av internasjonalt format. Norsk selskap for 1700-tallsstudier har lenge vært invitert med i samarbeidet, men styret har manglet hjemmel til å øke medlemskontingenten slik at trykke- og distribusjonskostnadene kunne dekkes. Med generalforsamlingen i november 2009 fikk det påtroppende styret et slikt mandat, og det var bare å spasere rett inn en åpen dør. Gerd Karin Omdal, som har påtatt seg det norske redaktøransvaret for bokmeldingene i dette nummeret, og undertegnede har hatt gleden av å samarbeide med et erfarent og inkluderende redaktørteam i arbeidet med en rekke spennende og velskrevne bidrag. Resultatet gjenspeiler forhåpentlig tidsskriftets nordiske så vel som bredere internasjonale ambisjoner: Her finner man artikler og bokmeldinger skrevet på svensk, dansk, norsk og engelsk av forskere med tilhold i Finland, Sverige, Norge, Danmark – og Østerrike. (Om noen hadde villet skrive på fransk eller tysk skulle de ha vært velkommen til det, jamfør fjorårsnummeret av *Sjuttonhundratal*.)

Tidsskriftets internasjonale tilsnitt manifesterer seg forhåpentlig ikke bare i kraft av forfatterens nasjonalitet og språk, men også gjennom emnene som behandles. Jeg vil nøye meg med å trekke fram tre bidrag som har det til felles at de alle analyserer *språklige strategier*, om enn innen vidt forskjellige kontekster og sjangre.

Klassiskfilologen JOHANNA AKUJÄRVI introduserer oss for et lite utforsket felt – forord og dedikasjoner i oversettelser av gresk-romerske klassikere i 1700-tal-

lets Sverige. Hvordan presenterte man disse tekstene, i et samfunn som var gjenomsyret av utilitaristisk ideologi? Jo, man forsøkte med ulike midler å få dem til å fremstå som 'nyttige'. Det var nok ikke alltid like enkelt, og fortalene utartet ofte til å bli de rene apologeter. Akujärvi trekker fram en rekke fantasifulle og selvironiske sådanne. En av de mest utrerte er en oversettelse av Phaedrus' barnevennlige fabler fra 1736, hvor oversetteren innrømmer at teksten er langt fra perfekt, men bedyrer at han, så snart en bedre oversettelse foreligger, med glede skal se eksemplarer av sin Phaedrus bli brukt til rosinkremmerhus og kakebunner! Annerledes forholdt det seg med en kilde til den jødisk-kristne historie som Josephos eller en pensumforfatter som Cornelius Nepos. Men den åpenbare nytten kunne også bli et problem; hva om skoleelevene brukte oversettelsen av Nepos til å fuske i latinfaget? Apologeten kunne i slike tilfeller presentere sin oversettelse som et bidrag til avskaffingen av et unyttig og overflødig skolefag: Når bare klassikerne forelå på morsmålet, kunne elevene droppe latinpuggingen og heller konsentrere seg om å lære seg 'virkelig nyttige saker'...

Spanskfilologen RANDI LISE DAVENPORT går begrephistorisk til verks i sin undersøkelse av begrepet *desengaño* (fjerning av illusjoner, oppklaring av misforståelser) og beslektede uttrykk hos spanske forfattere fra gullalder og tidlig opplysningstid. Gjennom nærlesing av Francisco de Quevedo og Benito Jerónimo Feijoo fra henholdsvis tidlig 1600- og tidlig 1700-tall og sammenligning med blant annet spanske ordbøker utgitt i samme tidsrom, viser hun hvordan det vi kan kalle 'desillusjoneringens topos' gjennomgikk en fundamental semantisk forvandling i løpet av hundreårsperioden fra 1627 til 1726. Davenport setter denne meningsforskyvningen i sammenheng med en nyorientering i synet på sannhet og kunnskap generelt, som kulminerer i en utbredt aksept for baconsk empirisme blant spanske tenkere rundt midten av det attende århundret. Quevedo argumenterte vel å merke ikke for sitt filosofiske ståsted i tradisjonell avhandlings- eller skolastisk form, men benyttet den innpakkede og – ironisk nok – ofte temmelig illusoriske språkføringen som karakteriserer den menippeiske satiren. Feijoo benyttet på sin side den springende og lettere hummer og kanari-pregede sjangeren *discursos*. Davenport leverer altså ikke bare en redegjørelse for *desengaño*-begrepets leksikalske historie: Med sin litteraturvitenskapelige og idehistoriske kontekstualisering av Quevedo og Feijoos verk plasserer hun seg midt i en pågående debatt blant spanske syttenhundretallsforskere om Spanias plass i den europeiske opplysningen.

Kulturforskeren ANNE ERIKSEN tar for seg et innflytelsesrikt verk om den moderne norske nasjonens viktigste religiøse 'minnested', Nidarosdomen i Trondheim. Helt siden nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet har denne katedralen vært gjenstand for noen av de mest påkostede restaureringsprosjektene Norge

har sett. Eriksen vender imidlertid blikket tilbake til historikeren Gerhard Schønings imponerende topografiske klassiker, *Beskrivelse over den tilforn meget prægtige og vidtberømte Dom-Kirke i Trondbeim*, fra 1762. Kunnskapssynet som ligger til grunn for Schønings beskrivelse blir i artikkelen gjort til gjenstand for inngående analyse. Med inspirasjon fra teoretikere som Lorraine Daston, Reinhard Koselleck og Arnaldo Momigliano argumenterer Eriksen for at den topografiske (antikvariske) litteraturens 'nabodisiplin' ikke var historiefaget, men naturvitenskapene. 1700-tallets naturhistoriske litteratur utviste nemlig den samme 'dissekeringsglede' og vektlegging av de minste detaljer som vi gjenfinner i Schønings *Dom-Kirke*. Derimot brukte Schønning og hans samtidige noen ganske andre språklige strategier i sin historieskrivning.

Den som tar seg tid til å lese hele dette nummeret, vil altså bli tatt med fra den spanske barokkens erkjennelsesfilosofi, via formidlingen av den gresk-romerske antikkens klassikere i stormakttidens Sverige, til den første vitenskapelige studie av den norske helligdommen Nidarosdomen. Og da har jeg ikke nevnt swedenborgianeren Carl Bernhard Wadströms innlegg i debatten om slaveriets opphevelse, seksuallivet i Fransk Polynesia sett gjennom Diderots briller, svenske og finske myndigheters svar på utfordringene etter 'skilsmissen' i 1809, den fallerte Voltaire-tjeneren Longchamp *devenu* den framgangsrike kartpublisisten Longchamps, eller offiserstandens maskulinitetsethos i det tidlige 1700-tallets Sverige. I *Sjuttonbunderatal* lever ånden fra det attende århundrets internasjonale og tverrfaglig orienterte *Respublica litteraria* videre.

Per Pippin Aspaas